

A LEKTOR AJÁNLÁSA

Az utóbbi években a foglalkoztatáspolitikai területén belül jelentős figyelem fordul a foglalkoztatási rehabilitáció felé. Az Európai Tanács 2000-ben, Lisszabonban megtartott értekezletén célként határozták meg az unió versenyképességének fejlesztését, ehhez kapcsolódóan a foglalkoztatottság bővítését is, amelynek egyik eszköze a hátrányos helyzetű csoportok felzárkóztatása. A kítűzött tervnek megfelelően a fogyatékkal élő személyek munkanélküliségi rátájának azonosnak kellene lennie a nem fogyatékosok emberek rátájával.

A meghatározott cél, a fogyatékkal élő és a megváltozott munkaképességű emberek munkaerő-piaci (re)integrációjának elérése csak komplex, multidiszciplináris szemlélettel és eszközrendszerrel érhető el. Ennek megfelelően átalakult és fejlesztés alatt áll a minősítés rendszere és eszköztára. A megváltozott munkaképesség vizsgálatát végző Országos Rehabilitációs és Szociális Szakértői Intézet komplex bizottságaiban több szakterület szakemberei vesznek részt a minősítésben, meghatározza az egészségkárosodás mértékét, a szakmai munkaképesség változását és a rehabilitálhatóságot is. Erre épülve az Állami Foglalkoztatási Szolgálat a különböző szolgáltatási területeket igénybe véve és tevékenységüket összehangolva menedzseli a megváltozott munkaképességű ügyfeleinek foglalkoztatási rehabilitációját. (Foglalkozás-egészségügy, szociális ellátóhelyek, családsegítő központok, pszichológiai, munkavállalási tanácsadást nyújtó szolgáltatók stb.)

A foglalkoztatási rehabilitáció eredményes megvalósítása csak a különböző szakterületek együttműködése által jöhet létre, hiszen figyelembe kell venni az egyén tágabb környezetét, konkrét lehetőségeit, szociális háttérét és szükségleteit.

Az integrált foglalkoztatás elérése érdekében a rehabilitációnak valódi fejlesztő tevékenységnek kell lennie, hogy a megváltozott munkaképességgel elérhető legmagasabb szintű foglalkoztatás valósuljon meg. Korábban sajnos számos példát láthattunk arra, hogy elvileg rehabilitációs célú foglalkoztatóknál minimális készségeket igénylő egyszerű, monoton, betanított munkákat végeztek egyébként összetettebb feladatok végzésére is alkalmas, jó képességű dolgozókkal.

A pszichológia szerepe számos ponton megjelenik ebben a folyamatban. Így jelentősége van a diagnózis felállításában, értve ez alatt a foglalkoztathatóság fejlesztését célzó rehabilitációs tervhez kapcsolódó pszichológiai vizsgálatokat, de ide tartozhat a rehabilitáció irányának meghatározása a pályakorrekciós tanácsadás eszközeivel. A pszichológusnak szerepe lehet a tartósan inaktív emberek motiválásában, a sérült énképük, önértékelésük helyreállításában, vagy az

új munkahelyre történő beillesztésnél, a munkaköröknek az egészségkárosodott emberek adottságaihoz való áttervezésénél, a szervezeti kultúra fejlesztésénél, a munkahelyi kollektíva befogadó attitűdjének, szemléletének kialakításánál. A kötet átfogó képet ad a foglalkoztatási rehabilitáció pszichológiájának különböző területeiről, az egészségkárosodott és fogyatékkal élők pszichológiai jellemzőiről, a foglalkoztatási rehabilitációjuk érdekében felhasználható eszközökről, ennél fogva meggyőződésem, hogy hasznos segédanyagként fog szolgálni a témakörrel foglalkozó szakemberek számára.

Budapest, 2009. december

Zétényi Ákos
lektor
pszichológus, munkaügyi szakértő

A KÉPZÉSFELELŐS ELŐSZAVA

Tanszékünk – a BME Ergonómia és Pszichológia Tanszéke – a nevének megfelelően az ergonómia és a (munka)pszichológia területén rendelkezik magasan kvalifikált oktatókkal, kutatókkal, nemzetközi kutatási tapasztalatokkal és elismert eredményekkel. A foglalkoztatási rehabilitáció támogatása egyaránt igényel pszichológiai és műszaki megközelítéseket és eszközöket, ezért kézenfekvő volt, hogy tanszékünk mindkét részlege bekapcsolódik ebbe a nagy kihívást jelentő és társadalmilag rendkívül hasznos munkába.

A legfontosabb pszichológiai jellegű rehabilitációs tárgyaink, illetve képzéseink jelenleg ma következők:

- *Tervezés speciális felhasználók számára* c. tantárgy (az ipari termék- és formatervező mérnökképzésben, és a műszaki menedzserképzés termékmenedzsmment moduljában)
- *A megváltozott munkaképesség pszichológiai sajátosságai* és a
- *A foglalkoztatási rehabilitáció munka- és szervezetpszichológiai aspektusai* c. tantárgyak (a foglalkoztatási rehabilitációs humán és műszaki szaktanácsadó szakirányú továbbképzési szakunkon).

Az elsődleges célunk a fenti tantárgyak támogatása volt egy magas színvonalú tankönyvvel.

Ezen tankönyv közvetlen előzménye a jelen szerkesztő (Juhász Márta) és e sorok írója (Izsó Lajos) szerkesztésében széles körű tájékozódás és szakirodalom-kutatás után 2008-ban megjelent *A foglalkoztatási rehabilitáció támogatása pszichológiai eszközökkel (A foglalkoztatási rehabilitáció (munka)pszichológiai aspektusai)* c. belső tanszéki kiadványunk. Ennek a nagy terjedelmű, és a téma jellegéből adódóan sokszerzős anyagnak az összeállítása nagyon sok értékes ismerettel és tapasztalattal gazdagított minket és a legelkötelezettebb hallgatóink is haszonnal forgathatták, ugyanakkor azonban a formális képzésben nagyobb létszámú hallgatószám számára – éppen nagy terjedelme és kissé mozaikszerű szerkezete miatt – közvetlenül nem volt tankönyvként jól használható. Annak érdekében, hogy ezeket az ismereteket és tapasztalatokat a jövőben hatékonyabban adhassuk tovább hallgatóinknak, szükségesnek ítéltük egy átszerkesztett, kisebb terjedelmű, kiérleltebb tankönyv létrehozását.

Ennek érdekében a fenti kiadvány szerzői – immár egy újabb év tapasztalatainak is a birtokában – Juhász Márta gondos szerkesztése mellett ismét átgondolták és újrastrukturálták az anyagot.

Megítélésem szerint ez a munka meghozta az eredményét, az eredmény már a legjobb értelemben vett tankönyvnek tekinthető.

Ez a tankönyv a tanszékünk által a foglalkoztatási rehabilitáció támogatási lehetőségeiről párhuzamosan írott két egymást kiegészítő könyvünk egyike, amely a rehabilitáció humán (pszichológiai) eszközökkel történő támogatásáról szól. A Rehabilitációs támogató technológiák c. Jókai Erika által szerkesztett egyidejűleg megjelenő másik tankönyvünk – a címmel értelemszerűen összhangban – a műszaki, ergonómiai támogatás lehetőségeit veszi számba.

Megemlíteném, hogy témához kapcsolódó általunk üzemeltetett FOR (FOglalkoztatási Rehabilitációs portál (<http://rehab.bme.hu/>)) kiegészítő információkkal szolgál a tankönyvhöz.

Budapest, 2009. december

Izsó Lajos képzésfelelős
tanszékvezető egyetemi tanár
BME Ergonómia és Pszichológia Tanszék

A SZERKESZTŐ ELŐSZAVA

A jelen kötet műfaja – bár számos rész tanulmányból áll – szándékaink szerint egy-egy tankönyv, amelyben az egyes rész tanulmányok feszesen egymásra épülnek. Tankönyvünk konkrét célja a megváltozott munkaképességű és fogyatékos személyek munkavállalásával kapcsolatban felmerülő általánosabb pszichológiai és kifejezetten munkapszichológiai kérdések, kérdésfelvetések részletes bemutatása és ehhez kapcsolódóan a rendelkezésre álló kapcsolódó tudományos eredmények megvitatása. Az elméleti, tudományos megalapozottság mellett törekedtünk arra is, hogy hazai és külföldi gyakorlati példákkal, tapasztalatokkal támaszkodjunk az elméleti megközelítéseket. Ebből származóan tanulmánykötetünk igen színes gyűjteménye a foglalkoztatási rehabilitáció témakörének, és ezért reményeink szerint az olvasók széles érdeklődési körét elégítheti ki.

A tanulmányok között megtalálható az elméleti irodalom áttekintésétől kezdve az esettanulmányokon át, a konkrét kutatási módszerek és eredményeinek a bemutatása, amellyel szemléltetni kívánjuk a foglalkoztatási rehabilitáció aktualitását és társadalmunkban tapasztalható növekvő fontosságát. A tanulmányok szerzőinek egy része olyan pszichológus hallgató, akik párhuzamosan gyógypedagógiai képzésre is járnak, vagy jártak. Másik részük többéves, évtizedes tapasztalattal rendelkező szakpszichológus, akik a tanácsadás és a munkapszichológia területén dolgoznak, és ez által kerültek kapcsolatba és szereztek szakmai tapasztalatokat a megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatásában.

A tankönyv első részének *A foglalkoztatási rehabilitációt megelőző pszichológiai folyamatok* címet adtuk, amely önmagért beszél. Meggyőződésünk, és minden szakmai gyakorlat ezt igazolja, hogy a sérülést követő orvosi rehabilitációs időszakban nyújtott – vagy éppen nem nyújtott – pszichológiai támogatásnak óriási jelentősége van az egyén életében a későbbiekben, és alapvetően meghatározza a foglalkoztatási rehabilitáció folyamatában az egyén motivációs struktúráját. Az ebbe a fejezetbe tartozó két tanulmány szerzői, Murányi Irén és Lisznyai Sándor az ELTE Pszichológia Intézetében oktatóként és tanácsadás szakpszichológusként dolgoznak.

Lisznyai Sándor *Mi az intervenciónk alapja? A fogyatékoság modelljei* című tanulmányában újszerűen és meggyőzően szemlélteti a medikális és a szociális modellek gondolkodásmódjában meglévő különbségeket a fogyatékosagra vonatkozóan. A szerző „fogyatékoságról” beszél, mert az ő megközelítésében arról van szó, hogy kit milyen referenciakeretben nevezhetünk egyáltalán fogyatékosnak. Itt szeretnénk megemlíteni azt, hogy a tanulmányunkban a szerzők esetenként kitérnek a célcsoport

megnevezése körül létező bizonytalanságokra. A foglalkoztatási rehabilitáció kontextusában megváltozott munkaképességű személyekről vagy egyszerűen dolgozókról beszélünk. Visszatérve Lisznai tanulmányához, olvashatunk a szociális inklúzió szemléletmódjáról, amely nagyon sok rehabilitációs problémát segít megoldani, esetenként mintegy másodfokú változást generálva átkeretezi a helyzetet és ezzel eredeti, újszerű megoldásokat talál. A sztereogrammal végzett tréningfeladat nagyon szellemesen és kreatívan mutatja be, hogyan alakul ki a „fogytékos identitás”, amely a kudarcidentitás egy sajátos formája.

Murányi Irén *A rehabilitációs tanácsadás* című tanulmányában összefoglalja a krízis- és a rehabilitációs tanácsadás elméleti és gyakorlati ismerveit, ismerteti a különböző krízishelyzeteket, és ennek jellemző stádiumait. Külön kitér a munkanélküliség állapotára és ennek az egyént érintő aspektusaira. A tartós munkanélküliségből a munka világába bekerült dolgozók motivációs struktúrájával egy másik tanulmányban is foglalkozunk, hiszen ez egy nagyon aktuális probléma a foglalkoztatók, munkaadók körében. A tanulmány további részében olvashatunk a rehabilitációs folyamat pszichoszociális jellemzőiről mind makro-, mind mikrokörnyezeti szinten. A szerző bővebben kitér a szülők és az egyént körülvevő szűk csoportok szerepére és a különböző szociális kapcsolatok hatására a krízis időszakában és a krízist követő folyamatokban. Természetesen arról is ír, hogy a krízisek hogyan borítják fel nemcsak az egyén életét, de alapvetően az egész környezetének, családjának dinamikáját és egyensúlyát is megváltoztatják. Külön részben foglalkozik a segítő kapcsolatok jellemzőivel, a segítés folyamatával, a segítő beszélgetés elemeivel és a hatékony működését meghatározó technikákkal. Végül kitér a krízisfeldolgozást segítő stratégiák ismertetésére, úgy mint a poszttraumás növekedés, és megküzdés, amelyről részleteiben is olvashatunk.

Hámornik Balázs és Juhász Márta *A teammunka szerepe az orvosi rehabilitációban* című tanulmánya az Ergonómia és Pszichológia tanszék által nemrégiben indított kutatási projekt egyik célját írja le, amivel azt szeretnénk hangsúlyozni, hogy mekkora szerepe van a beteget kezelő team együttműködésének és hatékony kommunikálásának – egymás között, illetve a beteggel – a beteg rehabilitációs folyamatában.

A tanulmánykötet második része *A foglalkoztatási rehabilitáció modelljei és folyamatai* elnevezést viseli. Ebben olyan tanulmányokat szerkesztettünk, amelyek a foglalkoztatási rehabilitáció modelljeiről írnak sok-sok esettanulmány kíséretében, sikeres és kevésbé sikeres gyakorlati példák bemutatásával hitelesítve a különböző modellek érvényességét.

Varjú Tamás *A foglalkoztatási rehabilitáció modelljei és folyamatai* című tanulmányában a szociológus szemével és látásmódjával járja körül a témát, kitérve a különböző hazai és európai szintű felmérésekre és azok eredményeire, hangsúlyozva a rehabilitációban történő szemléletváltást. Szó van a fogytékossággal kapcsolatos politikai intézkedésekről és a különböző programok hazai és nemzetközi tapasztalatairól.

Mészáros Gabriella *A munkapszichológia szerepe a foglalkoztatási rehabilitáció megvalósításában és a támogatott foglalkoztatásban* című munkájában maga a szerző is bemutatkozik munkáján, esetein keresztül. Mészáros Gabriella az Országos Orvosi

Rehabilitációs Intézetben (OORI) dolgozik munkapszichológusként. Tanulmányában hangsúlyozza, hogy a munkapszichológus feladata már az orvosi rehabilitációs folyamatban elkezdődik, ideális esetben azzal egy időben. A tanulmányban számos esetleírást is olvashatunk, amelyek azon kívül, hogy meggyőzőek, nagyon szemléletesek is teszik a munkapszichológus napi munkáját és a foglalkozási rehabilitációs folyamatban szerzett gyakorlati tapasztalatát. Egy fiatalember esetén keresztül mutatja be, hogyan működik ma Magyarországon a támogatott foglalkoztatás, rámutatva a modell erősségeire és fejlesztendő pontjaira.

Németh Orsolya *Látássérültek munkaerő-piaci reintegrációja a gyakorlatban* című munkája tapasztalati tanuláson alapszik, mivel a szerző maga is részt vett egy EU-finanszírozású pályázatban. A pályázat célja, hogy a programba kiválasztott vakok és gyengénlátó személyek OKJ-s európai üzleti asszisztens bizonyítványt szerezzenek, miközben 6 hónapon keresztül védett foglalkoztatásban vettek részt, majd a nyílt munkaerő-piacon való elhelyezkedéshez kaptak segítséget. Mindeközben mentoraik folyamatos szakszerű pszichoszociális támogatással segítették a képzés és a munkába állás folyamatát. Ennek részleteiről olvashatunk, esettanulmányokkal színezve, amelyek által mélyebb betekintést nyerünk arról, hogy egy ilyen program milyen mértékben változtatja meg az érintettek életét.

Soós Juliánna Katalin és Veress Fruzsina *A megváltozott munkaképességű személyekkel szembeni szociális viszonyulások következményei és ezek hatékony kezelése* c. fejezete a foglalkoztatási rehabilitációban rejlő szociálpszichológiai kérdéseket feszegeti. Soós Juliánna Katalin (BME Ergonómia és Pszichológia Tanszék) és Veress Fruzsina (Debreceni Egyetem Pszichológia Intézet) mindketten a felsőoktatásban dolgozó doktoranduszok, akik tudományos megalapozottsággal és igényességgel írnak az előítélet, sztereotípa, stigma kérdéseiről, amelyek a megváltozott munkaképességű dolgozók foglalkoztatásában kiemelt szerepet kapnak. Egyfelől ismert, hogy az előítéletes, sztereotipikus gondolkodásra szükségünk van, információhiányos helyzetekben ez segít bennünket orientálódni a világban. Másfelől azonban tudatában kell lennünk egyszerűsítő, sematizáló részrehajlásunknak, hiszen vannak olyan helyzetek, mint például a munkaerő-kiválasztás, ahol a szakmai professzionizmust éppen ennek a megfelelő kezelése jelenti.

Végül a tanulmány harmadik része *A foglalkoztatási rehabilitáció munkapszichológiai aspektusai* címet viseli. Ebben kollégáimmal együtt azt igyekeztünk bemutatni, hogy milyen jelentősége van a kiválasztásnak, a munkaerő-felvételnek egy szervezet és az egyén életében, és ezt követően a beilleszkedés, a munkahelyi szocializáció folyamata mennyire meghatározza a dolgozó teljesítményét, elégedettségét. Ezt a fejezetet különböző karriertörténetekkel zárjuk. Kun Ágota és Soós Juliánna Katalin, valamint Kertész Adrienn a BME Ergonómia és Pszichológia Tanszék munkatársai, Séllei Beatrix pszichológus, gyógypedagógus szakember.

Soós Juliánna Katalin *A megváltozott munkaképességű személyek munkavállalása és foglalkoztatása mögött rejlő motivációs kérdések és lehetőségek* című tanulmányban arról szól, hogy a motivációnak milyen óriási jelentősége van a foglalkoztatásban mind a munkaadók, mind a munkavállalók szempontjából. Az írás bemutatja a munkába való

visszatéréssel kapcsolatos pszichológiai megközelítéseket, főleg nemzetközi szakirodalmakra támaszkodva. Külön érdeme, hogy kitér a különböző konkrét megoldásmódokra, javaslatokra is.

Juhász Márta írása *Pszichológiai alkalmasság és kiválasztás* címmel összefoglalja a kiválasztás és pszichológiai alkalmasságvizsgálatok irodalmát. Ezt a munkaerő-torzással kezdi, majd rátér a különböző összeállási modellek ismertetésére is, mivel a kiválasztás célja éppen a minél nagyobb megfelelés a személy és a szervezet között. A szerző felhívja a figyelmet a különböző pszichológiai vizsgálóeszközök validitásvizsgálatára, amelyet nagyon fontos elvégezni a módszerek használata előtt. A tanulmány érdeme, hogy bemutat egy nemzetközileg is elismert módszert, amelyet a munkaképesség megállapítására használnak a foglalkoztatási rehabilitációban.

Kun Ágota *Munkahelyi szocializáció, beillesztés és alternatív foglalkoztatási formák a megváltozott munkaképességű egyéneknél* c. fejezetében arról olvashatunk, hogy szervezetpszichológiai szempontból milyen változásokat okoz egy új munkatárs belépése, és hogyan lehet felkészíteni a szervezet tagjait, vezetőit arra, hogy megváltozott munkaképességű személyeket fogadjanak. Egy külön fejezetet szenteltünk az egészség-megőrző és egészségfejlesztő programokra, *A munkahelyi egészségvédelem szempontjai a megváltozott munkaképességű dolgozóknál* címmel.

Kertész Adrienn olvasmányos stílusban megírt munkája az *Elégedettség a munkával: hatékonyság egyéni és szervezeti szinten* címmel jelent meg, amelyben egy ezen tanulmány megírása céljából összeállított kérdőívet vett fel *call centeres* munkakörben dolgozó megváltozott munkaképességű és ép munkatársakkal. A mintaválasztása nem volt véletlen, mivel nemcsak Magyarországon, de külföldön is a *call centerek* magas létszámban foglalkoztatnak megváltozott munkaképességű dolgozókat. A kutatás a dolgozók elégedettségét és az elégedettséget meghatározó tényezőket volt hivatott feltárni.

Séllei Beatrix által igényesen összegyűjtött esettanulmányok sorozata *A megváltozott munkaképességű személyek karrierépítését akadályozó és segítő tényezők* címet kapta, mert egyéni életéről, sorsokról olvashatunk személyes stílusban. A tanulmány célja, felhívni a figyelmünket arra, hogy a munkához való jog minden ember számára alapvető, és a munkavégzés nagyban hozzájárul a sikeresség, kompetenciaérzés és a pszichés jóllét kialakulásához.

Budapest, 2009. december

Juhász Márta szerkesztő
egyetemi docens
BME Ergonómia és Pszichológia Tanszék